
dashopaniShadrahasyam

దశోపనిషద్దహస్యమ్

Document Information

Text title : dashopaniShadrahasyam

File name : dashopaniShadrahasyam.itx

Category : upanishhat

Location : doc_upanishhat

Author : rAmachandrapaNDita

Transliterated by : Pranab Mukherjee pranab9 at gmail.com

Proofread by : Pranab Mukherjee pranab9 at gmail.com

Description-comments : An article by Dr. M. L. Wadekar in Upanishat Sri - Anthology of Articles on Upanishads (page 202)

Latest update : December 9, 2017

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

December 22, 2023

sanskritdocuments.org

దశోపనిషద్ద్రహస్యమ్

(శ్రీమత్స్వధేశ్వరసూనుశ్రీమద్రామచన్ద్రపణ్ణితవిరచితమ్)

From the article by Dr. M. L. Wadekar

౧. శ్రీరామో లక్ష్మణాయ స్వచరణశరణాయోచ ఏతద్రహస్యం
నిష్కామైః కర్మభిః స్వైర్భవతి శుచిమనో యస్య సోఽత్రాధికారీ ।
ప్రాప్య శ్రీదైశికాస్యాచ్ఛుతిశిర-ఉదితైస్తత్త్వమస్యాదివాక్యైః
స్వాత్మబ్రహ్మైక్యబోధం జనిమృతిరహితో మోదతే నిత్యముక్తః ।
(ఈశావాస్యోపనిషద్ద్రహస్యమ్)

౨. సత్యే మయ్యేవ భాతం చరమచరమతోఽన్తర్భూహిశ్చాహమేకో
మత్తోఽన్యన్నాస్తి కిచ్చజ్జగదపి సవితుర్మణ్ణలే పూరుషోఽహమ్ ।
ఇత్థం యస్య ప్రబోధో గురువరకరుణాపాఙ్గతస్తస్య తృష్ణా
సన్దేహో మోహశోకా భయజననజరామృత్యవౌ నైవ సన్తి ॥

(కేనోపనిషద్ద్రహస్యమ్)

౩. స్వాన్తఃప్రాణాక్షివాణీప్రభృతి చ విషయాభాసకం యస్య యోగాద్
యన్న ప్రాప్నోతి చైతద్విదితమవిదితం యద్భవేన్నాత్మరూపమ్ ।
ఇన్ద్రాద్యా దేవముఖ్యా అపి కిల న విదుర్యస్య శక్తిం నిగూఢాం
తద్బుద్ధం యేన సోఽసౌ భవతి నరవరోఽన్తస్సౌఖ్యప్రతిష్ఠః ॥

(కఠవహయుపనిషద్ద్రహస్యమ్)

౪. సూక్ష్మాత్సూక్ష్మో మహియాన్మహత ఉత ధియా సాధనైర్యో న లభ్యో
బుద్ధిస్థో యోఽశరీరో రవిబుధదహనా యస్య భాసా విభాన్తి ।
షడ్భిరాభవస్యభావై రహిత ఉప సదాస్తీతిరూపేణ వేద్య-
స్తం సాక్షాత్కృత్య ధీరో గురువచనబలాజ్ఞాయతే నిత్యశాన్తః ॥

(ముణ్డకోపనిషద్ద్రహస్యమ్)

౫. జాయన్తే విస్ఫులిక్ణా అనలత ఇహ యద్వత్ప్రదీప్తాత్సరూపా-

స్తద్వత్సర్వోపి భావా ఖలు యత ఉదితా యాన్తి యస్మిల్లయం తే ।
 ఆప్రాణః సర్వవిద్యః ప్రణవవరధనుః స్వాత్మబాణైకలక్ష్య-
 స్తం జానన్నాత్మరూపే త్యజతి స భవతి బ్రహ్మరూపో విశోకః ॥

(ప్రశ్నోపనిషద్రహస్యమ్)

౬. ప్రాణః శ్రద్ధా ఖవాయుజ్వలనజలధరా ఇన్ద్రియం మానసం చ
 భకతం వీర్యం తపశ్చాయ సకలనిగమాః కర్మలోకాశ్చ నామ ।
 యస్మాజ్జాతాశ్చ యస్మిన్విలయముపగతాః షోడశైతాః కలా యః
 సర్వేషాం సంప్రతిష్ఠా ఖలు తదధిగమాజ్ఞాయతే వీతమృత్యుః ॥

(మాణ్డాకోపనిషద్రహస్యమ్)

౭. జాగ్రత్స్వప్నః సుషుప్తిన్త్రితయమపి మతేస్తద్వ్యపేక్షస్తురీయః
 సర్వేషాం యస్తు సాక్షీ గుణమలరహితోఽప్యాత్తనానాభిధానః ।
 భూతాద్యోఽచిన్త్య ఏకః స సకలజగతః ప్రత్యగీశోఽయమాత్మా
 బ్రహ్మోఽస్మిన్మోక్షాధిగమ్యం విదితమితి భవేద్యేవ స బ్రహ్మభూతః ॥

(తైత్తిరీయోపనిషద్రహస్యమ్)

౮. స్పృష్ట్యాకాశాదిదేహావధిసకలమిదం తత్ప్రవిశ్యాన్తరస్థో
 యః సర్వేషామధీశో నియమయతి సదానన్దబిద్రూప ఏకః ।
 అన్నాదీన్వచ్చుకోశాన్నిజగురూవచసా సంవిచ్యాత్మభూతం
 తం విద్వాన్నిత్యతృప్తః కిల భయరహితో వర్తతే సర్వభూతః ॥

(ఐతరేయోపనిషద్రహస్యమ్)

౯. యో లోకాల్లోకపాలాన్సకలమపి పురా భోగ్యజాతం హి తేషాం
 స్పృష్టాన్తః సంప్రవిశ్య స్థిరచరమఖిలం ప్రేరయత్వాన్తరః సః ।
 దృష్ట్వా నాత్రేషదన్యత్సకలజగదధిష్ఠానరూపోఽహమేకః
 ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ యేనాధిగతమితి స నావాప్తకామోఽమృతః స్యాత్ ॥

(ఛాన్దోగోపనిషద్రహస్యమ్)

౧౦. మృద్రూపే జ్ఞాత ఏతద్ధటముఖమఖిలం తజ్జమస్యానభిన్నం
 తద్వచ్చిదైశికేనానుభవతి సతతం తత్త్వమస్యేవముక్తః ।
 యస్మాదాకాశముఖ్యం భవతి జగదిదం బ్రహ్మ తచ్చాపూమస్మి
 త్యేతన్మత్తో న భిన్నం స భవతి మనుజో బ్రహ్మ న బ్రహ్మవేత్తా ॥

(బృహదారణ్యకోపనిషద్రహస్యమ్)

౧౧. యస్యానన్దస్య మాత్రా వివిధసుఖమిదం యేన సర్వేఽపి జీవాః
ప్రాణన్యవ్యాకృతం ప్రాగ్గదిదమఖిలం వ్యాకరోన్నామరూపైః |
అన్తర్యామీ హృషీకాధీప ఇతి విదితం వ్యాపకం బ్రహ్మ తత్రా-
హం బ్రహ్మాస్మీతి వేత్తైతి విలయమసవన్తస్య నైవోచ్ఛలన్తి ||

(ఉపసంహారః)

౧౨. శ్రీరామాఙ్ఘ్రిబృభృజ్గో గురుచరణకృపాపాఙ్గలభైక్యబోధో
యః శ్రీసిద్ధేశసూనుర్విరచితమమునా రామచన్ద్రాభిధేన |
యచ్ఛ్లోకైః పఙ్క్తిసంఖ్యైరిదముపనిషదాం సద్రహస్యం దశానాం
జ్ఞాత్వార్థం సంపదోఽనుభవతి స సుఖం సద్గురోః సంప్రసాదాత్ ||

ఇతి శ్రీమద్విద్వన్ముకుటాలఙ్కారహీరవరశ్రీరాజయోగివర్య-
శ్రీసిద్ధేశ్వరసూనుశ్రీరామచన్ద్రపఙ్ఠితవిరచితం
దశోపనిషద్రహస్యం సమాప్తమ్ ||

రామచన్ద్ర పండిత విరచిత ఛన్దోబద్ధ దశోపనిషద్రహస్య
- అల్పజ్ఞాత స్తోపపఙ్క్తి గ్రన్థ
డాక్ ముకుంద లాలజీ వాడేకర

From Upanishat Sri - Anthology of Articles on Upanishads, page 202

ఉపోద్ఘాత - సంస్కృత భాషా మేం అలగ-అలగ శాస్త్రోం నే సమృద్ధిత
అనేక గ్రన్థ విద్వానోం నే లిఖే హైం | భారత కే హర ప్రదేశ మేం నే
శాస్త్రోం మేం గ్రన్థ ప్రణీత కరనే వాలే పండితోం కీ పరమృరా రహీ
హై | రామచన్ద్ర పండిత భీ ఉస్త్వీం విద్వానోం మేం నే ఏక హైం, జిన్వోంనే
న కేవల ఏక హీ శాస్త్ర మేం, అపితు అనేక శాస్త్రోం కీ అపనీ విద్వతా నే
అనేక శాస్త్రోం మేం స్వతన్త్ర గ్రన్థోం కా ప్రణయన కియా లేకిన ఉనకా యహ
ప్రదాన ఆధునిక సంశోధకోం కే నిదర్శన మేం అభీ తక లాయా నహీం
గయా హై | ఇసలిప ఇన సంక్షిప్త శోధపత్ర మేం రామచన్ద్ర పండిత
కా సంస్కృత సాహిత్య మేం ప్రదాన ఔర విశేషతయా ఉనకా వేదాన్తపరక
సంక్షిప్త గ్రన్థ దశోపనిషద్రహస్య కే బారే మేం విశ్లేషణ కియా
గయా హై | వహా అప్రకాశిత వేదాన్త గ్రన్థ హస్తలిఖిత గ్రన్థ కే రూప
మేం హీ అభీ తక రహా థా జినకా అభ్యాస ఔర సమాప్దన కరకే మైంనే

యహ లేఖ లిఖా హై ।

రామచన్ద్ర పండిత కా పరిచయ - కోల్టాపుర కే సిద్ధేశ్వర మహారాజ
కే రామచన్ద్ర పండిత సబనే బడే పుత్ర థే । ఉనకీ కుల పరమ్పరా ఔర
కుల వృత్తాన్త కే బారే మేం కాఫీ జానకారీ ప్రాప్త హోతీ హై । సిద్ధేశ్వర
మహారాజ ఏక ప్రథితయజ్ఞ భగవద్భక్త ఔర సాధుపురుష థే ।

ఉనకా జన్మ చైత్ర శుక్ల నవమీ శక సంవత్ ౧౬౬౪ యానే ౧౭౪౩ ఈసవీ సన
కో హుళ థా । ఉనకీ మాతా కా నామ గోదావరీ ఔర పితా కా నామ రామభట్ట
బాబా థా । వే మాధ్యందిన వాజసనేయీ శాఖా కే థే ఔర ఉనకా గోత్ర
కృష్ణాత్రి థా । వేద ఔర అనేక శాస్త్రోం కా ఉన్వోనే అధ్యయన కియా థా ।
అద్వైతానంద, యోగానంద ఔర వైకుంఠానంద జైసే మహాన్ సంతోం కే
సమ్పర్క మేం ఆనే సే ఉనకా మన భీ అధ్యాత్మ కీ తరఫ రుచి లేనే లగా
ఔర బాద మేం దివ్య సాధనోం కే కారణ వే భీ సిద్ధ పురుష బన గయే ।
ఉనకా జీవన అనేక చమత్కారిక కథాఁం సే జడా హుళ హై ।

ఐసే తేజస్వీ మహాపురుష కే రామచన్ద్ర పండిత పుత్ర థే । ఉనకా జన్మ
చైత్ర కృష్ణ నవమీ కో శక సంవత్ ౧౯౭౧ మేం యానే ౨౬ అప్రైల ౧౯౬౯ కో
హుళ । ఉన్వోనే పరమ్పరాగత పద్ధతి సే వ్యాకరణ, న్యాయ, ధర్మశాస్త్ర,
అలంకారశాస్త్ర శ్రౌతస్మార్త కర్మ ఔర మన్తశాస్త్ర కా అధ్యయన కియా
థా । ఋగ్వేద ఔర యజుర్వేద కా ఉనకా అధ్యయన గ్యారహ సాల కీ అల్ప ఆయు
మేం పూరా హుళ । బాద మేం ఉన్వోనే విశిష్ట పండితోం కే పాస సే వ్యాకరణ,
న్యాయ, శ్రౌత, మన్త, వేదాన్త వగైరహ శాస్త్రోం మేం ప్రవీణతా ప్రాప్త
కీ । ఛన్దఃశాస్త్ర ఔర కావ్యనాటకాది కా పరిశీలన ఉన్వోనే కియా హీ
థా । జ్యోతిషశాస్త్ర ఔర సంగీతశాస్త్ర మేం భీ వే పారంగత థే ।

౨౩ వర్ష కీ ఆయు తక ఉన్వోనే అనేక శాస్త్రోం ఔర కలాఁం మేం ప్రాగల్భ్య
ప్రాప్త కియా థా । విద్వానోం కీ వాదసభా మేం భీ అన్య విద్వాన్ కా అపమాన
కియే బినా ఖుద కీ విద్యతా ప్రదర్శిత కరతే థే । జీవన కే పరిణత
కాల మేం ఉనకా జీవన జ్యోదాతర అధ్యాత్మ కీ ఓర ఝుకా హుళ థా । ఉన్వో
కర్మ, జ్ఞాన ఔర ఉపాసనా మార్గ మేం అధిక రుచి హోనే లగీ ఔర ఖుద
విదేహీ జనక కా ఆదర్శ సామనే రఖ కర జీవన జీనే లగే । కోల్టాపుర
కే రాజా ఛత్రపతి నే ఉనకా శిష్యత్వ స్వీకార కియా । రాజా నే పూరా రాజ్య
ఔర మహారాజ యహ ఖితాబ భీ ఉనకో భేంట కియా, లేకిన రామచన్ద్ర
జీ కో ఉనమేం కోఈ ఆసక్తి నహిం థీ । ఉన్వోనే వైశాఖ శుద్ధ తృతీయా

శకసంవత్ ౧౭౪౨ యానే ౨౪ అప్రైల ౧౮౩౦ కో సమాధి గ్రహణ కీ ।

పండిత జీ రామజీ కే పరమ భక్త థే । ప్రస్తుత దశోపనిషద్దహస్య గ్రంథ కే ఆరమ్భ మేం ఉన్నోనే శ్రీ రామ కో ప్రణామ కరకే మంగలారమ్భ కియా హై । అన్నిమ శ్లోక మేం భీ ఉన్నోనే ఖుద కో శ్రీరామ భగవాన్ కే పదకమల కా భృంగ అర్థాత్ భ్రమర ఐసా వర్ణన కియా హై । గురు ప్రసాద సే బ్రహ్మ కే సాధ ఐక్య కా బోధ హుఆ థా, ఐసా అపనే బారే మేం వే బతాతే హైం । అన్నిమ పుష్పివా మేం వే అపనా పరిచయ “విద్యన్ముకుటాలజ్కారహీరవర” ఔర “రాజయోగివర్య” ఐసా ప్రస్తుత కరతే హైం ।

రామచంద్ర పండిత కే గ్రంథ - రామచంద్ర పండిత నే సంస్కృత ఔర మరాఠీ భాషా మేం అనేక విద్యత్తాపరిపూర్ణ గ్రంథోం కీ రచనా కీ । ఉనకే బహుత సే గ్రంథ అప్రకాశిత ఔర అల్పజ్ఞాత రహే హైం ।

౧. ప్రాతిశాస్యజ్యోత్స్నా - వేదలక్షణ విషయక యహ గ్రంథ వైదిక వ్యాకరణ ఔర వేదపఠన కీ దృష్టి సే ఉపయుక్త హై ।

౨. బైర - వైదిక ఋచాఓం కే సంస్కరణ కే ఉపయుక్త వేదలక్షణవిషయక గ్రంథ ।

౩. కుణ్డేస్తు - కుణ్డలక్షణ విషయక యహ గ్రంథ నవగ్రహోం కే పీఠ వగైరహ బనానే కీ ప్రక్రియా కే ఉపయుక్త హై ।

లీలావతీ - యహ గణిత కా గ్రంథ ఇసమేం సరలతా సే స్పష్ట కియా హై । క్షేత్ర కే మాపన కే ఉపయుక్త గణిత కీ యుక్తియా, ఇసమేం పాయీ జాతీ హైం ।

౪. వృత్తాభిరామ - ఛందఃశాస్త్ర కా ఏక మహత్త్వ కా గ్రంథ కవియోం ఔర సాహిత్య శాస్త్ర కే విద్వానోం కే ఉపయుక్త ।

౫. ఈశావాస్యోపనిషద్భాష్య - ఈశావాస్య ఉపనిషద్ కీ వ్యాఖ్యా । వేదాంత కా గ్రంథ ।

౬. అధికరణసంగ్రహ - బ్రహ్మసూత్ర కే అధికరణోం పర ఆధారిత వేదాంతశాస్త్ర కా ఛనోబద్ధ గ్రంథ ।

౭. దశోపనిషద్దహస్య - స్వోపజ్ఞవృత్తి కే సాధ-వేదాంత కా సంక్షిప్త గ్రంథ । అపనీ ఖుద లిఖీ హుఈ వృత్తి కే సాధ ।

౮. శ్రీరామలీలాసహస్రనామ - వైచిత్ర్యపూర్ణ డంగ సే లిఖా

పూత్ర స్తోత్రం । రామ భగవాన్ కే జీవన ఔర కార్య కా వివరణ, సాధ
మేం ఉనకా సహస్ర నామ భీ పాయా జాతా హై ।

౯. రామమహిమ్నస్తోత్ర - శివమహిమ్నస్తోత్ర కే సమాన రామమహిమ్నస్తోత్ర ।

ఇనకే వ్యతిరిక్త (౧౦) శయనోత్సవ, (౧౧) ప్రబోధోత్సవ (౧౨)
భగవద్గీతా - గీత-అభంగ - భగవద్గీతా కే ౭౦౦ శ్లోకోం పర
విరచిత ౭౦౦ అభంగోం (మరాఠీ అభంగ-స్తోత్ర) కా సంగ్రహం ।
(౧౩) అష్టావక్రగీతా సమశ్లోకీ (౧౪) అగణిత సుభాషిత, ఆర్యా,
అభంగ, పద, సాకీ వగైరహా కీ రచనా ।

దశోపనిషద్రహస్య - సిద్ధిశ్వర మహారాజా కీ గురు పరమ్పరా మేం
యశవంత మహారాజ థే । అభీ ఉనకే వంశజ హైం । ఉనకే వ్యక్తిగత
గ్రన్థ సంగ్రహం మేం సే ఉనకే అనురాగ ఔర అసీమ అనుగ్రహం కే కారణ
ముయే దశోపనిషద్రహస్య యహా హస్తలిఖిత గ్రన్థ మిలా । రామచన్ద్ర
పణ్డిత, ఉనకా జీవన ఔర వంశ పరమ్పరా కే బారే మేం భీ ఉన్హోనే
ముయే అవగత కరాయా । తేరహా పత్ర సంఖ్యా కే దేవనాగరీ సుందర
హస్తాక్షర మేం లిఖిత యహా గ్రన్థ 10.4x30.4 సేంటీమీటర కే
కాగజ పర ఉపలబ్ధ హై । మధ్య మేం మూల గ్రన్థ ఔర ఊపర తథా
సీవే కే స్థాన మేం ఉనకీ స్వోపజ్ఞ వ్యాఖ్యా దీ గఠా హై । ।

శీర్షక కే అనుసార యహా దస ఉపనిషదోం కే రహస్య బతానే
వాలా ఛోటా సా, లేకీన అపూర్వ ఛాన్దోబద్ధ గ్రన్థ హై । హర ఏక
ఉపనిషద్ కా రహస్య ఏక స్త్రగ్రా ఛన్ద మేం విరచిత శ్లోక
మేం ప్రస్తుత కియా గయా హై । యే శ్లోక కవి నే ఖుద గ్రథిత కియే
హైం । కుల బారహ శ్లోక హై । పహలా శ్లోక ఉపోద్ఘాత స్వరూప ఔర
మంగలారమ్భ కా హై । అన్నిమ శ్లోక మేం కవి నే అపనే బారే మేం ఔర
ఇన గ్రన్థ కే బారే మేం బతాయా హై । దూసరే శ్లోక సే గ్యారహవేం
శ్లోక తక ౧౦ శ్లోకోం మేం దస ఉపనిషదోం కా రహస్యమయ ఔర
గూఢ సందేశ ప్రస్తుత కియా హై । వే దస ఉపనిషద్ హైం -

ఇశకేనకఠప్రశ్నముణ్ణమాణ్ణాక్యతిత్తిరిః ।

ఐతరేయం చ ఛాన్దోగ్యం బృహదారణ్యకం తథా ॥

ఇన గ్రన్థ మేం ముణ్ణక పహలే ఔర బాద మేం ప్రశ్న లియా హై, యహా
పరివర్తన హై । ఇన గ్రన్థ కీ ఔర ఏక విశేషతా యహా హై కి లేఖక

నే ఖుద హర ఏక శ్లోక కీ వృత్తి లిఖీ హై, జనమేం ఉన్వోనే హర
ఏక శ్లోక కో సమర్ఘానే కే లిప హర ఏక ఉపనిషద్ కే మూల అవతరణోం కో
ఉద్ధృత కరకే విషయ కో సరల కియా హై । వృత్తి మేం ఉపనిషదోం కే
అతిరిక్త భగవద్గీతా, శ్రీరామ గీతా, శాంకరభాష్య, అపరోక్షానుభూతి,
భాగవత, రామహృదయ వగైరహ గ్రన్థోం నే ఉద్ధరణ లియే హైం ।
శాంకర సిద్ధాంత కే ప్రతి ఉనకా ఆదరభావ స్పష్ట హై ।

ఇస ప్రకార దస ఉపనిషదోం కే సారభూత రహస్య కో ఛన్దోబద్ధ
గ్రన్థ మేం కవి నే ప్రస్తుత కియా హై । విద్వానోం కే పరిశీలన కే
లిప మూల శ్లోకోం కా పాఠ ఇస లేఖ కే సాథ దియా హై ।

Encoded and proofread by Pranab Mukherjee pranab9 at gmail.com

——
dashopaniShadrahasyam

pdf was typeset on December 22, 2023

——
Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

